

Forskning i dansk arbejderbevægelses historie 1967–1977

– en oversigt

Af Niels Senius Clausen

I løbet af det sidste ti-år er der ved de danske universiteter skrevet mere end 200 specialer med relation til arbejderklassens/bevægelses historie – et tal der meget klart illustrerer den store interesse, der har været for dette emne, særlig siden slutningen af 60'erne. Den øgede interesse skal vurderes på baggrund af, at forskningen på dette område siden slutningen af 30'erne har ligget næsten brak. Studiet af arbejderbevægelsen, den mest omfattende af de folkelige bevægelser, har i Danmark haft et ustadigt forløb.¹ Helt frem til 30'erne var fremstillinger af bevægelses historie stort set overladt til bevægelsen selv. De oversigtsværker, som parti- og fagbevægelse udgav, var da også mere pænegriske lejlighedsskrifter end egentlig forskning. Først med grundlæggelsen af Institut for Historie og Samfundsøkonomi i 1927 blev grunden lagt til en 10–15 årig forskningsindsats, som forsynede os med nogle af de få standardværker, vi i dag er i besiddelse af.²

Den fornyede interesse for arbejderbevægelses historie er et internationalt fænomen, der hænger ret snævert sammen med det politiske opbrud i 60'erne, kulminerende med ungdomsoprøret, studenterbevægelses orientering mod venstre og

dannelsen af nye socialistiske grupperinger. For flere af disse grupper opstod et behov for at kunne placere sig selv i en historisk-politisk sammenhæng; det kunne bl.a. opfyldes gennem studiet af arbejderbevægelses historie. Denne udvikling førte samtidig til en øget interesse for historieteoretiske og metodiske problemer, hvor man i et opgør med den borgerlige historieskrivning søgte i historisk-materialistisk retning.

Nu er tradition ofte mere livskraftig end nye ideer og det faktum, at der i Danmark ikke har været nogen nævneværdig tradition for historisk-materialistisk forskning, har medført en lang afklarings- og modningsproces. I modsætning til f.eks. Norge, hvor man tidligt behandlede arbejderklassen og -bevægelsen i et samfundshistorisk perspektiv, var den danske socialhistoriske interesse i 30'erne – andre kvaliteter ufortalt – uden nogen totalopfattelse af historien; økonomiske, sociale, politiske og ideologiske spørgsmål blev behandlet isoleret.³

Den omfattende teoretiske og metodiske diskussion er i de forløbne år foregået i politiske grupper, på læreranstalterne og – fra 1970 – i Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelses Historie (SFAH). Selska-

1. En oversigt over den tidligere forskning findes i Jens Christensen: *Historieskrivningen om den danske arbejderklasse og arbejderbevægelse* (Den jyske Historiker 1, 1973/74 s. 2–30) og Gerd Callesen: *Zur Geschichte der Dänischen Arbeiterbewegung* (Archiv für Sozialgeschichte bd. 12, 1972 s. 628–648).
2. Først og fremmest Henry Bruun: *Den faglige arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900. I. Til ca. 1880* (1938) og Georg Nørregaard: *Arbejdsforhold indenfor dansk Håndværk og Industri 1857–1899* (1943), som begge er kommet i genoptryk 1977. Om Institut for Historie og Samfundsøkonomi se Kristof Glamann: *Historie, økonomi og statistik i: Linier i dansk historieskrivning i nyere tid* (1976).
3. Om de norske traditioner se Odd-Bjørn Fure: *Synspunkter og historieteoretiske tendenser i forskningen om den norske arbejderklasse og -bevægelse i den radikale fase 1918–1933* (Tidsskrift for Arbejderbevægelses Historie 1, 1976 s. 29–62).

Niels Senius Clausen, f. 1943, cand. mag. i historie (Kbh.) 1971, liniefaglærer ved Det Nødvendige Seminarium, Tvind.

bet blev stiftet af en gruppe historikere med det formål at virke som et forum for forskere og som formidler af forskningsresultater. Det har i de 7 år, selskabet har eksisteret, givet sig udslag i mange forskellige aktiviteter. Der udgives en årbog med nyere forskningsbidrag, et diskussions- og informationsskrift samt en skriftserie af større afhandlinger. Affødt af DASF's (nu SID) kritik af skolebøgernes indhold er udsendt en række kildehæfter, der har været arrangeret foredragsrækker og hvert år et seminar, hvor forskningsproblemer er blevet diskuteret.

Et blik på indhold og forløb af SFAH's seminarer giver et ganske godt billede af de overordnede forskningsmæssige problemer.⁴ På de første seminarer var temaet bredt sagt en diskussion omkring forskningsstrategi – hvad skulle der forskes i, hvorfor og hvordan. Det blev ikke mindst til en diskussion om, hvordan man kunne tilvejebringe et højst savnet bredt oversigtsværk til afløsning af de eksisterende partihistorier. Om det overhovedet var muligt på nuværende tidspunkt at lave en synte-sepræget fremstilling, før der var fremkommet yderligere detailundersøgelser.

I disse diskussioner viste der sig, naturligt nok når talen er om en politisk bevægelse, politiske uoverensstemmelser, som har været medvirkende til, at selskabet, som et politisk-pluralistisk foretagende, endnu ikke har kunnet igangsætte et sådant forskningsprojekt. På de seneste seminarer har debatten været centreret omkring emnerne teori/empiri, forskning og fremstilling. Hele spørgsmålet om, hvordan man kan forbinde de empiriske undersøgelser med de teoretiske nyvindinger. Også problemerne omkring en politisk tilgang til stoffet har været gennemdiskuteret. Ikke mindst det sidste har det været vigtigt at få afklaret, fordi en politisk tilgang i studiet af arbejderbevægelsens historie for det meste har været identisk med

en partipolitisk legitimerende holdning, som ofte har ført ud i direkte historieforfalskning.⁵

Blandt de fleste forskere er der enighed om, at man i studiet af arbejderbevægelsens/klassens historie kan bevæge sig på forskellige forskningsniveauer, men ikke fuld enighed om hvordan de skal forbindes. Her spiller også fagtraditioner ind. Nogle forskere arbejder overvejende med almene-abstrakte analyser (rammeanalyser), nogle med kollektive analyser (organisationer), medens andre laver undersøgelser på det individuelle plan. For at nå frem til en afklaring omkring disse problemer er et tværfagligt samarbejde nødvendigt, og her er det slående at se, hvorledes arbejderbevægelsens historie måske mere end noget andet tema har optaget de mest forskellige faggrupper i de seneste år. Tværfagligt samarbejde på de nye universiteter i Ålborg og Roskilde samt Sydjysk Universitetscenter tager også hyppigt udgangspunkt i arbejderbevægelsen. Marxistisk inspireret eller ikke så er det i dag også er faktum, at flere og flere søger et materialistisk udgangspunkt i deres forskning. Det sker samtidig med, at undersøgelsesområderne har bevæget sig fra det overordnet organisatoriske ned på det mere afgrænsede lokale plan og til de mere grundlæggende materielle enheder (familie, bolig m.m.). Drejningen henimod en historisk-materialistisk tilgang har dog ikke ført til afgørende metodiske nybrud. Hovedparten af den hjemlige forskning er stadig metodisk traditionel, selv om der kan spores en inspiration fra nyere udenlandske undersøgelser.

Den forskningsmæssige udvikling henimod undersøgelser af mere basale livsforhold samt det tværfaglige aspekt kom klart frem på SFAH's seminar i 1977, der havde temaet »Arbejderklassens kultur og levevis i Danmark 1900–1940«. Her var mere end halvdelen af deltagerne fra andre fag end

4. Referater fra seminarerne findes i: Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie diverse numre.
5. Se f.eks. Jørgen Bloch-Poulsen og Morten Thing: DKP's historie og den videnskabelige historieforfalskning (Socialistisk Politik 4, 1976 s. 32–48).

historie, hvilket også antyder, at selskabet i dag med sine ca. 700 medlemmer er langt mere bredt sammensat rent fagligt end ved starten for 7 år siden.

SFAH er nu også så konsolideret, at det har kunnet gå videre en det rent formidrende og starte en mere opsøgende og igangsættende virksomhed – først og fremmest med hensyn til bidrag til årbog og tidsskrift. Af større projekter planlægges udgivelse af en forskningshåndbog i arbejderbevægelses historie, som, alt efter de økonomiske støttemuligheder, forventes udsendt inden for 2 år. Denne håndbog skulle tjene som vejleder og igangsætter samt som forløber for en egentlig oversigtsværk ved bl.a. at »styre« forskningen ind på uopdyrkede og uafklarede områder.

Det kan være vanskeligt at registrere alle de steder, hvor der i dag forskes i arbejderbevægelses historie eller i emner der relaterer sig hertil. For dog at give et indtryk af omfanget og bredden i forskningen skal her nævnes nogle få større projekter. Indsamlingen af kildemateriale er ved at blive sat i system. Der arbejdes med registrering og nyindsamling af arbejdererindringer (se Fortid og Nutid XXVI, s. 535, 1976) og under ledelse af Rigsarkivet søges skaffet midler til indsamling af kilder til de folkelige bevægelers historie. Ved Odense Universitet udgives en række kilder til den tidlige arbejderbevægelses historie og forskere ved Københavns Universitet arbejder på brede fremstillinger af kapitalismens gennembrud og arbejderbevægelses start. Ved Roskilde Universitetscenter er flere projektgrupper i gang med studier omkring reformismen/revisionismens stilling i arbejderbevægelsen og i Ålborg planlægges flere udgivelser om arbejderkultur. I Århus arbejdes centreret omkring de såkaldte fagkritikgrupper bl.a. på et flerbindsværk om arbejderklassens historie og

Erhvervsarkivet har været hjemsted for et forskningsprojekt om beskæftigelsesforholdene i Danmark i det 19. årh.⁶ Større projekter støttes af Statens humanistiske Forskningsråd. Det gælder Industrialismens bygninger og boliger, der er en undersøgelse af det industrielle miljø 1840-1940, som løber helt frem til 1979. Her registreres ældre danske fabrikker, arbejdernes boligmiljøer undersøges og tre byer – København, Odense og Horsens – er genstand for særlig intensiv udforskning. Der må også stilles visse forventninger til projektet En dansk socialhistorie, der skulle blive en række forskningshåndbøger med vægt på økonomiske og klasse-mæssige forhold og hvor bl.a. marxistisk teori og metode, som anvendt af udenlandske forskere, vil blive behandlet.⁷

Fra Institut for folkemindevidenskab forberedes undersøgelser af arbejderfester herunder en analyse af 1. majs betydning i dag. En international undersøgelse skal analysere bevidsthedsudviklingen i arbejderbevægelsen gennem arbejderpressens behandling af forskellige spørgsmål og også Danmarks forhold til den Faglige Internationale vil blive udforsket.

Som det kan ses af dette lille udpluk er mange ressourcer sat ind og aktiviteten høj. I det følgende skal gives en om ikke fuldstændig så dog rimelig dækkende oversigt over, hvad de sidste 10 års forskning har bibragt. Udeladt i oversigten er egentlig industrihistorisk litteratur samt almindelige statistiske værker, derimod er medtaget et stort antal utrykte specialer, som dog alle er offentlige tilgængelige på Arbejderbevægelses Bibliotek og Arkiv. De er i teksten angivet ved i forbindelse med udgivelsesåret at være forsynet med universitetets navn (KU, ÅU, OU o.s.v.). Udgivelsessted er kun angivet, hvis det er uden for Danmark.

6. Projektet beskrevet i Chr. R. Jansen og Erik Korr Johansen: Studiet af arbejdsløshed. Et forskningsprojekt om beskæftigelsesforholdene i Danmark i det 19. årh. (Erhvervshistorisk Årbog 1974).

7. Projekterne beskrevet i: Humaniora 1974-76. Beretning fra Statens Humanistiske Forskningsråd 1974-76

Fig. 1. På Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv har man mærket interessen for arbejderbevægelsens historie i form af stigende lånerantal og større arbejdspress. Trods meget begrænsede offentlige tilskud lykkedes det i 1976 at skaffe biblioteket bedre fysiske rammer, da man flyttede fra kælderen til 2. sal i Folkets hus på Enghavevej i København.

Hjælpemidler, bibliografier m.v.

På hovedarkivet for studier i arbejderbevægelsens historie – Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv – har man i de seneste år fået registreret stadig større dele af arkivsamlingen; således er de største samlinger – Socialdemokratiets og LO's arkiv næsten færdigregistreret. Arkivregistraturer foreligger – når der ses bort fra en fuldstændig registrant over alle utrykte protokoller – indtil videre kun på arkivet. Løbende registrering af fagforeningsprotokoller finder sted i Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie (herafter Meddelelser), som også bringer bibliografiske oversigter og index for enkelte tidsskrifter.

Indtil en forskningshåndbog i arbejderbevægelsens historie foreligger, kan man søge hjælp i andre oversigter. Per Boje:

Det industrielle miljø 1840–1940. Kilder og litteratur (1976) har gode oversigter over produktionsmiljø og boligforhold – den kan suppleres med den mindre gennemarbejdede G. Viby Mogensens m.fl.: Socialhistorie. Kilder og studieområder vedrørende dansk socialhistorie efter 1890 (1975).

Et opslagsværk findes i form af Vagn Dybdahl (red.): Arbejderbevægelsens hvem, hvad hvor (1974), der rummer oversigtsartikler om hovedlinierne i arbejderbevægelsens historie, udviklingen i de enkelte lande samt et leksikalt afsnit. Det norske Arbeidernes Leksikon fra 30'erne, der er genoptrykt i forkortet udgave (1974) er trods sin alder stadig et yderst nyttigt værk.

Dansk historisk bibliografi 1913–1942, I–V (1966–73) indeholder ikke mindst på grund af Henry Bruuns interesse for ar-

bejderbevægelsen mange fagforeningspublikationer; Dansk historisk årsbibliografi (1967ff) kan også anvendes. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv har udgivet en litteraturliste, Arbejderbevægelsen historisk-aktuelt (1973), som løbende bliver fulgt op af tilvækstlister. Desuden har biblioteket – alene eller i samarbejde med studerende ved Danmarks Biblioteksskole – fået udarbejdet flere bibliografier og tidsskriftsregistre: Tidsskriftet Socialisten 1903-1919 (1975), Karin Peitersen: Arbejderhøjskolen 1931-1962 (1976) og Hans Dam Frandsen: Fortegnelse over indlæg fra udenlandske socialister og udenlandske socialistiske blade i Socialisten og Socialdemokraten 1871-1917 (1976). To meget vigtige bibliografiske udgivelser er Anne Svendsen m.fl. Venstreoppositionens skrifter. Bøger, pjecer og foldere 1968-71 incl. tidsskrifter 1968-1973 (1974) og Venstreoppositionens skrifter 1972, 1973 1974 (1976). I vidt omfang indeholder disse to bibliografier udgivelser, som ikke er registreret andre steder. Flere bibliografier over kommunistiske udgivelser er udarbejdet af Sanne og John Hansen bl.a. Bibliografi over Arbejderforlaget, Mondes Forlag, Forlaget Tiden (1975), Danmarks revolutionære ungdom 1885-1976 og Danmarks Kommunistiske Parti 1919-1976 (1976) og Tiden. 40 års kommunistisk tidsskrift. Index for Kommunistisk Tidsskrift for perioden 1933-1975 (1976).

Af væsentlige personbibliografier kan nævnes M. C. Rask Sørensen m.fl.: Th. Stauning 1873-1942 (1973), Morten Thing: Marie Nielsen (Meddelelser 6, 1976), Frank Büchmann Møller: Hans Kirk (1974), Else Boye Larsen: Hartvig Frisch (Danmarks Biblioteksskole, 1976), Lis Christoffersen: Hans Hedtoft (Danmarks Biblioteksskole, 1976), Karen Bache: Gustav Bang (Danmarks Biblioteksskole, 1977), Bente Høst-Madsen: Carl Madsen (1977) og Niels Frederiksen: Hans Scherfig (1977).

Tidsskrifter

Antallet af tidsskrifter, der bringer bidrag til arbejderbevægelsens historie er efterhånden ret anseligt. Her nævnes blot de tidsskrifter, der nogenlunde jævnligt beskæftiger sig med arbejderbevægelsen. Årbog for arbejderbevægelsens historie (heretter Åarbhi) og Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie udgives begge af SFAH. Ved siden af disse er de vigtigste Den jyske Historiker (herefter Jyhi), Historievidenskab (Hivi), Politiske Arbejdstekster og Kurasje. Alle disse er forholdsvis nye tidsskrifter. Blandt de ældre tidsskrifter må især fremhæves Historie, Erhvervshistorisk Årbog og Økonomi og Politik. Desuden bringer 14 dagsbladet Politisk Revy en del mindre artikler.

Kildeudgivelser

Strømmen af kildeudgivelser har været ganske betragtelig. Men der har også været mange behov at opfylde. Usikkerheden omkring vurderingen af centrale begivenheder i arbejderbevægelsens historie har været udtalt p.g.a. de mangelfulde fremstillinger, mange ældre »klassiske« værker har været vanskelige at få fat i, og endelig har der været en mangel på undervisningsmateriale.

Forlaget Clio har i serien: Kilder til Danmarks økonomiske og sociale historie, genoptrykt flere tekster fra 1870'erne og 80'erne. Louis Pio: Socialistiske Blade I-II (1871/1974) var indledningen til flere Pio udgivelser. Efter udgivelse af Anti-socialistiske blade. Dagspressens anmeldelser af Louis Pios Socialistiske Blade 1871 (1975) er udkommet Louis Pio: Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet (1877/1975) og Louis Pio: En biografisk Skitse (1873/1976). Vigtige samtidige Socialhistoriske undersøgelser er Th. Sørensens Bidrag til Kjøbstadarbejderens Vilkaar (1880/1974) og Markarbejderens Vilkaar (1888/1975) samt Emil Hornemanns foredrag, Om Børns anvendelse i Fabrikker (1872/1975). Fra en ældre periode har Clio

udsendt Frederik Dreier: Samfundets Reform (1852–53/1975). Frederik Dreier-tekster findes også i Finn Hauberg Mortensen og Johs. Nymark: Folkenes fremtid. Om ideologikritik og arbejderorganisation (1973). Teoretiske og ideologiske problemer belyses i fire større kilde- og tekstsamlinger. Lise Tøgeby: Var de så røde? Tekster og dokumenter til belysning af Socialdemokratiets gennembrudsår (1968), Jette Lundby Levy og Morten Thing: Dansk socialistisk teori 1850–1900 (1973) og Uffe Østergaard: Den materialistiske historieopfattelse i Danmark før 1945, I (1973) giver tilsammen med Carl Heinrich Petersen: Danske revolutionære. Ideer, bevægelser og personligheder (1970) et meget fyldigt indtryk af den socialistiske debat og bevægelse i Danmark frem til 1. verdenskrig. Alle antologierne er forsynet med introduktioner og realkommentarer. Carl Heinrich Petersens bog desuden med en omfattende litteraturliste (inkluderende pjecer) og en fortegnelse over blade og tidsskrifter udgivet af arbejderbevægelsen. Som supplement til de anførte antologier, men også som selvstændigt materiale er Martin Andersen Nexø's Breve I–III. I udvalg og med kommentarer af Børge Houmann (1969, 1971, 1972) vigtige kilder. Herbert Iversen: Socialistiske Essays I–II (1975) er bidrag fra en af de få erklærede socialistiske filosoffer.

Fra Socialdemokratiets fødselsår stammer en mindre materialesamling i Ib Koch Olsen: I flugt går tiden 1871 (1971) og Hans Norbert Lahme har udgivet en kommenteret udgave af Protokollen fra Det danske socialdemokratis Gimlekongres 1876 (1976). Om revolutionær taktik, ved Gerd Callesen (Åarbhi 1973) er en korrespondance mellem Friedrich Engels og de danske revolutionære Gerson Trier og Nikolaj Petersen i perioden 1885–1893. For en senere periode stammer Kr. Bording: Dagbog over Danmarks første socialdemokratiske ministerium 1924–26 ved Karen Marie Olsen og H. Sode Madsen (1976), der er en væsentlig kilde, da en ministermødeprotokol ikke findes.

En del kildehefter er udgivet til brug i gymnasieskolen og HF, men de indeholder ofte meget nyt stof, især hvis de er blevet til i forbindelse med grundforskning på enkelte områder. SFAH har udgivet 5 kildehefter. Dorrit Andersen: Storlockout og Septemberforlig. Kilder til belysning af storkonflikten 1899 (1974), Gerd Callesen: Socialdemokratiet og internationalismen. Kilder til belysning af det danske socialdemokratis syn på det slesvigske spørgsmål (1973), Jørgen Olsen og Bjarne Schouby: Reformpolitik eller revolution. Kilder til belysning af brydninger i dansk arbejderbevægelse 1908–1922 (1973), Mogens Nielsen: Enhed i arbejderbevægelsen. Kilder til belysning af forhandlingerne mellem Danmarks Kommunistiske Parti og Socialdemokratiet 1945 (1973) samt Vagn Oluf Nielsen: Danmarks første arbejderflertal. Kilder til belysning af det parlamentariske samarbejde mellem Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti 1966–1967 (1974). Andre kildehefter beregnet til undervisningsbrug er Jens Engberg: Louis Pio og slaget på Fælleden (1970), Revolutionære socialister ved Carl Heinrich Petersen (1973), der indeholder tekster, som ikke er med i samme forfatters Danske revolutionære. Arbejdsløshed i Danmark fra 1800 til i dag ved Johan Bender m.fl. (1977) bringer tekster om forskellige tiders syn på arbejdsløshedsproblemet.

En ukommenteret materialesamling er udgivet af Kritiske Historikere: DKP-materiale 1930–39 (1975) og i tilknytning til Claus Bryld: Det danske socialdemokrati og revisionismen bd. 2, 1914–1930'erne (1976) er bragt centrale socialdemokratiske tekster fra perioden. Til SF's historie er kommet Jens Kragh: Folkesocialisme: udvalgte taler og artikler 1958–60 (1977). En mere speciel kildeudgivelse er Arbejderen i fotografiet (1975), der er udvalgte billeder fra en landsindsamling af arbejderbilleder.

Brede fremstillinger

Fraværet af en forsvarlig bred fremstilling af arbejderbevægelsens historie gør det

nødvendigt at benytte andre værker. Politikens Danmarkshistorie har for bd. 12's vedkommende (perioden 1870-1914, skrevet af Vagn Dybdahl) lagt vægt på de økonomiske og sociale forhold, hvor de senere bind er mere politisk orienterede. Sv. Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark I-II (1972/74) har også selvstændige afsnit om den sociale udvikling og arbejderbevægelsens historie. Et mindre bidrag er Hans Flugger: Den danske arbetarrörelsen (i: Arbetets Söner, bd. 5, Stockholm 1967).

En slags forarbejde til en arbejderbevægelsens historie er søgt tilvejebragt i Steen Busck m.fl.: Klassestrukturen i Danmark 1870-1920 (Jyhi 3/4, 1973/74) og John Braskhøj m.fl.: Det danske klassesamfund 1920-1940 (Jyhi 9, 1976), der ud fra et marxistisk grundsyn placerer arbejderbevægelsens i en social og økonomisk sammenhæng. Undersøgelserne, der er blevet til i projektgrupper, bygger helt og holdent på eksisterende litteratur. De er af svingende kvalitet, men har haft en stor pædagogisk mission. Som en bred fremstilling må også regnes Claus Bryld: Det danske socialdemokrati og revisionismen bd. 2, 1914-1930'erne (1975). Brylds bog, hvoraf kun bd. 2 er udkommet, er en bearbejdet guldmedailleafhandling fra 1965. Selvom bogen overvejende bevæger sig på det ideologiske plan hører den til de få, der forsøger en syntesedannende fremstilling og en periodisering af arbejderbevægelsens historie.

Det eneste ny forsøg, der er gjort på at skrive en samlet arbejderbevægelsens historie er: Lad falde, hvad ikke kan stå. Dansk arbejderbevægelses historie bd. 1. (1975) skrevet af Forbundet Socialisterne. ifølge forfatterne har det været hensigten at give »en beskrivelse af den danske arbejderbevægelses udvikling i relation til den danske kapital's udvikling«. På grund af mange misforståelser, udeladelser og selvmodsigende konklusioner er bogen desværre mere blevet et eksempel på en manglende samordning af en politisk holdning og videnskabelige intentioner.

En ahistorisk holdning kommer også til udtryk: historien før 1945 betragtes som »gabende kedsommelig«. Bl.a. på grund af kritikken er bind 2 endnu ikke kommet. Det sidste større projekt, der har set dagens lys, er en udløber af de fagkritiske studier i Århus. Her har man startet udgivelsen af serien »Knodepunkter i arbejderklassens historie«, som i løbet af de kommende år med foreløbig 6 planlagte titler skulle give en dækkende historisk gennemgang af arbejderbevægelsen. Hidtil er kun kommet Hans Jørn Nielsen: Besættelse og befrielse (1977), der dækker perioden 1940-46.

De eksisterende partihistorier er ført tidsmæssigt længere frem. J. O. Krag og K. B. Andersen: Kamp og fornyelse (1971) er en fortsættelse af En bygning vi rejser fra 1955; den beskæftiger sig næsten udelukkende med det parlamentariske arbejde. Ib Nørlund har i et bind II af Det knager i samfundets fuger og bånd (1974) givet DKP's syn på udviklingen efter 1945.

Af oversigtsmæssig karakter er også Niels Finn Christiansen: Hovedlinier i arbejderbevægelsens historie i 1870'erne (Kritiske Historikere 6, 1976), der nærmest er en udvidet disposition og Kristian Berg m.fl. Faser i den danske reformismes udvikling (efterskrift til Christoph Deutschmann: Venstrekeynsianismen, 1975).

Den politiske bevægelse

a. perioden frem til 1. verdenskrig.

Den organiserede danske arbejderbevægelses opståen bliver almindeligvis regnet fra Louis Pios grundlæggelse af den danske sektion af Internationale i 1871. Forud for denne internationalt inspirerede socialistiske bevægelse, havde der dog været flere forsøg på at mobilisere – eller pacificere – arbejderklassen bl.a. i de såkaldte arbejderforeninger. Nogle af de tidligste forsøg blev gjort af Frederik Dreier. Johannes Nymark: Frederik Dreiers politisk-ideologiske virksomhed (1975) søger at placere Dreier i samtidens politiske de-

Alliancen mellem „Venstre“ og „Socialisterne“.

Fig. 2. Karikaturtegning fra »Folkets Nisse« 1877.

bat og aflive myten om »Danmarks første socialist« som »en enspænder, der var forud for sin tid«. En kort oversigt over de forskellige arbejderforeninger findes i Willy Markvad: *Arbejderforeninger i Danmark 1848–1871* (Åarbhi 1971), og enkelte foreninger gøres til genstand for en omhyggelig behandling i Michael Wolfe: *De københavnske arbejderforeningers holdning til socialismen 1847–71* (KU 1971).

Spørgsmålet om brud eller kontinuitet i arbejderbevægelsens udvikling omkring 1871 er emnet for Niels Finn Christiansen: *National tradition og udenlandsk indflydelse i den tidlige danske arbejderbevægelse* (Rapport fra det nordiske historikermøde 1974 – trykt 1976); det er mødet mellem den danske håndværksprægede lavstradition og den internationale socialisme i forskellige udgaver. Selve organisationsdannelsen skildres i Hans Norbert Lahme: *Den danske IAA-sektions forhistorie* (Hist. Tidsskrift bd. 76, 1975) og Erik Strange Petersen: *Fra »Internationa-*

le« til »Socialdemokratisk Forbund« (Meddelelser 9, 1977).

Det har hidtil været den gældende opfattelse, at Pios bevægelse overvejende var Lasse-inspireret. Den nyere forskning nuancerer imidlertid dette billede og peger på en bredere marxistisk indflydelse. Det gælder bl.a. Søren Federspiel: *Den danske arbejderbevægelse og internationalismen 1871–78* (KU 1974). Der er også blandt forskerne en stående diskussion om, hvorvidt man skal betragte den tidligere arbejderbevægelse som revolutionær, eller om der allerede fra starten kunne spores en ren reformistisk ideologi. Per Salomonsen: *Socialdemokratiet og socialismen. Indføring i dansk arbejderbevægelses teoridannelse 1871–84* (1974) mener, at billedet af Pio, Brix og Geleff som de farlige samfundsomstyrtere, står i stærk modsætning til de meget moderate krav man fremsatte. Jens Engberg: *Harald Brix, revolutionen og reformen* (1975) argumenterede derimod for at bevægelsen under Pios ledelse var klart revolutionær – en linie der efter Pio og Geleffs flugt for en tid videreførtes af den tredje af førerne, Harald Brix. Engberg har iøvrigt i sin bog en nyttig gennemgang af reformismeteorier og deres mulige anvendelse på danske forhold.

Efter »førernes flugt« reorganiseres partiet midt i en økonomisk krise. Det var nu de faglærte håndværkere der »overtog« bevægelsen. Det var i 1878, hvor den formelle opsplitning mellem parti og fagbevægelse fandt sted. Jesper Jarmbæk: *Reorganiseringen af socialdemokratiet. Socialdemokratisk forbund 1878–90* (KU 1972) viser, at adskillelsen i 1878 er mere formel end reel f.eks. fungerer fagforeningerne endnu nogen tid som vælgerforeninger, fordi partiets medlemstal er ringe. Socialdemokratiets organisatoriske udvikling blev desuden behandlet i et større afsnit i Vagn Dybdahls disputats: *Partier og erhverv. Studier i partiorganisation og byerhvervenes politiske aktivitet 1880–1913* (1969). Et vigtigt bidrag til belysning af den organisatoriske udvikling er også Bent Jo-

hansen: Om obligarkiske tendenser i Socialdemokratiet 1888-1918 (KU 1972), der forsøger at indkredse de magtstrukturer, som opstår i partiet, med ledende lag af partifunktionærer, fagforeningsledere og redaktører.

De faglige og politiske organisationers fremvækst og udvikling kunne have meget forskellige forløb afhængig af lokalt specifikke forhold. Det er blevet klarlagt gennem flere lokalhistoriske undersøgelser, der ofte når ned på områder, hvor de bredere undersøgelser ikke kommer f.eks. Niels Ole Højstrup Jensen: Arbejderbevægelsen i Helsingør 1871-78 set på baggrund af den økonomiske og sociale udvikling efter Sundtoldens ophævelse 1857 (KU 1975), Jens Engberg: Socialdemokratiet i Århus 1882-83. Begyndelse, rekrutteringsgrundlag, program og avis (Aarbhi 1974) samt Gerd Callesen: En verden at vinde. Arbejderbevægelsens start i Sønderjylland 1872-78 (1974). I flere byhistorier og andre lokalhistoriske værker findes også beskrivelser af den lokale arbejderbevægelse, som et af de bedste eksempler kan nævnes Verner Bruhn: Esbjerg by og borger. Dagligliv ved århundredeskiftet og i 30'erne (1970).

Under den nye politiske ledelse - efter 1878 - fortsatte kampen i partiet mellem forskellige linier. Det belyses af Poul Køppen: Det danske socialdemokrati 1884-90 herunder venstreoppositionen i partiet (ÅU 1967) og i Preben L. Jensen: Kampen mellem den revolutionære og reformsøgende socialisme i Danmark 1887-1893 (KU 1975). Et af hovedtemaerne i diskussionen mellem partiledelsen og »de revolutionære« var spørgsmålet om klassesamarbejdet, som det kom til udtryk i samarbejdet med Venstre. Det havde været et problem helt fra bevægelsens start, som det kan ses behandlet hos Jonna Duch Christensen: Fra radikalisme til socialisme. Den danske arbejderbevægelses udvikling fra ca. 1867-1876 med særligt henblik på forholdet til Venstregrupperne (KU 1975). At etablere et arbejderparti i et agrarsamfund måtte naturligt volde særlige problemer.

Henning Grelle: Socialdemokratiet i det danske landbrugssamfund. Teoretiske, taktiske og strategiske problemer med henblik på formuleringen af en jordpolitik og organiseringen af landarbejdere og husmænd i perioden 1871 - ca. 1900 (KU 1976) viser bl.a. hvordan partiet i formuleringen af sin politik var afhængig af det altdominerende oppositionsparti, Venstre, men også hvordan man ydede et selvstændigt teoretisk bidrag til en socialistisk jordpolitik. Forholdet til Venstre er også behandlet i Jens Møller: Socialdemokratiet og Venstre 1883-95 med særligt henblik på samarbejdet inden for oppositionen (KU 1975).

Efter århundredeskiftet udgår kritikken af Socialdemokratiets politik primært fra den socialistiske ungdomsbevægelse. Frem til 1. verdenskrig, hvor den river sig løs fra partiet, udgør ungdomsbevægelsen en slags venstreopposition. To afhandlinger dækker denne periode, Jørgen Würtz Sørensen: Den socialistiske ungdomsbevægelse i Danmark frem til 1. verdenskrig med henblik på de ideologiske brydninger inden for SUF 1904-1909 (ÅU 1976) og John Bech Thomsen: Socialistisk Ungdomsforbund. SUF 1906-21 (Hivi 8, 1976).

Helt frem til 1. verdenskrig var det internationale samarbejde - i 1. og senere i 2. Internationale - et vigtigt led i den socialdemokratiske praksis, hvor det var afgørende for stillingtagen til en række politiske problemer - heriblandt Sønderjyllands-spørgsmålet. Det er emnet for Søren Federspiel: Socialdemokratiet og de tyske partistridigheder. Det nordslesvigske spørgsmål på baggrund af striden i den tyske arbejderbevægelse (Åarbhi 1974) og for et senere tidsrum hos Gerd Callesen: Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie von 1912 bis 1924 (1970). Under Verdenskrigen kom det danske parti til at spille en rolle som fredsmægler. Hans Flugel: Den socialdemokratiske partiledelse, Alexander Helphand og 2. Internationales fredsbestræbelser 1914-17 (KU 1974) beskriver, hvorledes den danske parti og den i

Danmark boende tyske revolutionære, Alexander »Parvus«, agerede på den internationale scene og bag kulisserne, dels for at sikre freden, dels for at holde sammen på den internationale arbejderbevægelse. Fredsbestræbelserne foregik også i nært samarbejde med den svenske partiledelse. Der var en lang tradition for samarbejde i Skandinavien, som det bl.a. kan ses belyst hos Martin Grass: *Arbetarskandinavism 1912–1920: Komitten för skandinaviska arbetarrörelsens samarbete, några aspekter* (Åarbhi 1974).

b. 1. verdenskrig – 1940

Opbruddet i den internationale arbejderbevægelse som følge af 1. verdenskrig førte i Danmark til dannelse af nye partier til venstre for Socialdemokratiet. Det første forsøg skildres hos Jens Christensen: *Danmarks socialistiske Arbejderparti* (Åarbhi 1975). Senere dannedes Danmarks Venstre-

socialistiske Parti, der snart tog navneforandring til Danmarks kommunistiske Parti. DKP's første år er behandlet i Jens Bønløkke: *Danmarks kommunistiske Parti 1920–1932* (Åarbhi 1975) og Jens Christensen: *Danmarks kommunistiske Parti 1919–1930* (Hivi 8, 1976). De første efterkrigsår var præget af en heftig klassekamp kulminerende med Påskekrisen, der er indgående behandlet af Tage Kaarsted i disputatsen: *Påskekrisen 1920* (1968). Kaarsteds tolkning af arbejderbevægelsens holdninger og reaktioner under krisen opererer med en revolutionær situation, som ikke var reel for den reformistiske arbejderbevægelse. Socialdemokratiet kæmpede for parlamentarismen ikke *imod*. Sønderjyllandsspørgsmålet var den direkte årsag til Påskekrisen; Jette Røddich Nielsen: *Det danske socialdemokratis politik i Sønderjylland 1920–1929* (ÅU 1971), belyser tiden efter Sønderjyllands tilbagevenden, hvor samarbejdet med de tyske socialdemokra-

Med den hele tekniske Udvikling er ogsaa fulgt en Ændring i Beklædningen.

Medens Landmænd, Fiskere og mange andre i Fortiden brugte Træsko eller Træskostøvler, er det nu blevet den lette og bekvemme Gummistøvle, som løser Opgaven.

Det er i sig selv et Fremskridt, men endnu mere betydningsfuldt er det, at disse Gummistøvler nu fremstilles her i Landet, thi det giver Arbejde til danske Hænder.

Forbrugerne af Gummistøvler bør huske at forlange dansk Fabrikat, thi Verden har lukket sig i en saadan Grad, at hver enkelt Nation maa tænke paa sig selv, før der tænkes paa andre.

M. Stauning

Fig. 3. Statsminister Stauning i annonce for gummistøvler i 1934 i »Arbejderens Almanak«.

ter, giver partiet en god basis i denne landsdel.

1924 dannede Socialdemokratiet for første gang regering og indledte samtidig for alvor udviklingen fra at være arbejderparti til at blive et bredt folkeparti. Om den ny stærkt markerede reformistiske linie handler Ellen Bastholm: Socialdemokratiet som folkeparti (1976). Et specifikt politisk spørgsmål som nedrustning, der var et af Socialdemokratiets hovedkrav indtil begyndelsen af 30'erne behandles i Bent Behrendt Jørgensen: Det danske socialdemokratis syn på forsvaret 1929-35 (Årbh 1973).

Forholdene i 30'erne har – ansporet af den aktuelle krisesituation – været genstand for en øget forskningsinteresse. Karin Hansen og Lars Thorpe: Socialdemokratiet og krisen i 30'erne (1976) er en bredt anlagt undersøgelse af Socialdemokratiets politik, der uden at forfalde til forræderiteser søger at forklare partiets – og arbejderklassens reformisme som historisk-materielt bestemt. I et mindre indlæg fra det nordiske historikermøde 1974 har Dorrit Andersen skrevet om Krisen og den danske arbejderbevægelse (1976). DKP's politik i 30'erne, som fulgte direktiverne fra 3. Internationale, analyseres i Bent Egaa Kristensen m.fl.: DKP i 30'erne på baggrund af Kominterns historie (1977) og hos Ole Borgå: DKP's enheds- og folkefrontspolitik 1935-39 (Hivi 9, 1977). Om DKP's forhold til Socialdemokratiet handler Morten Thing m.fl.: Planøkonomi og folkefront: om forholdet mellem Socialdemokratiet og DKP i slutningen af 30'erne (dupl. 1977). Arbejdsløshedsbevægelserne havde svært ved at gøre sig gældende som egentlig politisk faktor i 30'erne. I enkelte tilfælde, som i det kendte Nakskov-sammenstød i 1931, lykkedes det dog at komme på avisernes forsider. Søren Kolstrup: Nakskov '31. bidrag til arbejdsløshedsbevægelsernes historie (1977) prøver at sætte denne lokale konflikt ind i en større sammenhæng.

c. 1940-1945

Om besættelsestiden er kommet vigtige udgivelser på tysk, der beskæftiger sig med arbejderbevægelsens forhold til modstandsbevægelsen. Rüdiger Eckert: Die politische Struktur der dänische Widerstandsbewegung im zweiten Weltkrieg (Hamburg 1969) og Ulrich Poch: Der dänische Widerstand in den Jahren 1943-1945 unter besonderer Berücksichtigung der Volksstreiks (Berlin 1971). Folkestrejkerne i 1943 har Hans Kirchshoff behandlet i en række detailstudier. Oprøret i Svendborg august 1943 (Fynske Årbøger, 1969), Augustoprøret i Vendsyssel 1943 (Historie VIII, 2, 1969), Bogense, Assens, Fåborg og Kerteminde august 1943. Fire studier i det fynske oprørs historie (Fynske Årbøger 1971) og Strejkerne i Middelfart og Nyborg august 1943 (Årbh 1973). Også Åge Trommer, der tidligere har lavet en afhandling om folkestrejken i Esbjerg har i Modstandskampen i Nærbillede (1973) lavet en række yderligere undersøgelser. Asger Juul Petersen: Socialdemokratiet og kommunevalget 5/5 1943 (Årbh 1977) analyserer de mange arbejderlister, hvor kommunister opstiller og som bliver en første markering af det ændrede styrkeforhold mellem Socialdemokratiet og det illegale DKP. Claus Bryld: Socialdemokratiets og DKP's politiske hovedlinier 1935-45. En oversigt (Hivi 12, 1977) anlægger for perioden 1940-42 – Staunings sidste regeringsår – nye vurderinger. Ole Borgå: DKP's enheds- og folkefrontspolitik 1940-45 (Hivi 12, 1977) viser DKP's ændrede holdning til samarbejde med Socialdemokratiet og Mogens Nielsen: Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943-45 (1977) er en grundig gennemgang og analyse af kontakten mellem de to partier efter samarbejdspolitikens sammenbrud og Kominterns opløsning i 1943 og frem til enhedsforhandlingerne efter besættelsen. Som bred fremstilling af perioden er som nævnt ovenfor udkommet et bind i serien »Knodepunkter i arbejderklassens historie«.

d. Efter 1945.

Efterkrigstiden har været præget af opbrud i arbejderbevægelsen, skabelsen af flere partier til venstre for Socialdemokratiet og en lang række »folkebevægelser« uden for de etablerede partiorganisationer. For Socialdemokratiet betød samarbejdspolitikken under besættelsen, at partiet ved det første efterkrigsvalg mistede mange stemmer til DKP. Men op gennem 50'erne, under indflydelse af »den kolde krig«, mistede DKP igen politisk fodfæste. Kommunisternes placering efter -45 er skildret i Steen Bille Larsen: *Kommunisterne og arbejderklassen 1945-75. En politisk biografi* (1977). Først med dannelsen af Socialistisk Folkeparti i 1958 blev grundlaget til en ny bred venstrefløj. Socialistisk Folkeparti er forskningsmæssigt ret indgående behandlet ikke mindst på grund af udenlandske forskeres indsats. Den tyske politolog Ursula Schmiederer udarbejdede i 1969 sin afhandling om SF's første ti-år – udkommet på dansk med titlen *SF og »den tredje vej« til socialismen* (1974). Schmiederers bog fik betydning dels som den første ikke-officielle partihistorie dels fordi den var et samtidshistorisk værk. Schmiederers bog er senere blevet fulgt op af udbyggede og supplerende undersøgelser især omkring splittelsen i DKP og SF's dannelse, således Jens Ole Østergaard: *Udviklingen i DKP 1956-59 i lyset af SF's dannelse, dets ståsted og strategi* (ÅU 1974), Jens Kragh: *Opbrud på venstrefløjen. Striden i DKP og SF's dannelse 1957-60* (1976) og Henning Lund: *Udviklingen i Danmarks kommunistiske Parti 1956-58. Et studie i partisplittelse* (1977). Uden at de bringer afgørende nyvurderinger fremlægges en del nyt materiale i disse afhandlinger. Nyt materiale, men også nye synsvinkler inddrages i John Alan Logue: *Socialism and Abundance. Radical Socialism in the Welfare State. A Study of the Danish Socialist Party* (Princeton-Kbh. 1976), et uddrag af den omfangsrige afhandling er trykt som artikel på dansk: *Socialistisk Folkeparti anno 1974. Beretning fra en medlemsundersø-*

gelse (Åarbhi 1977). SF har ikke selv udformet nogen egentlig partihistorie, men partiformanden, Gert Petersen, har skrevet: *Et kort rids af SF's historie 1958-1974* (1976). Ole Stender Petersen: *Danmarks Socialistiske Parti – et forsøg* (Åarbhi 1974) fortæller om partiet, stiftet i 1957, der blev en slags forløber for SF.

VS, der grundlagdes ved en sprængning af SF i 1967, er kun blevet historisk behandlet i skitseform af folk inden for partiet, bl.a. Asger Boertmann m.fl. *VS' historie 1967-75. En skitse* (1975), men en introduktion til emnet findes hos Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen: *VS historie – et udforsket område* (Åarbhi 1977). Et studie af en venstrefløjsorganisation og af splittelse på venstrefløjen er Ejner Friis Petersen: *Socialistisk Ungdoms Forum 1961-1971* (Aarbhi 1977) SUF var en overgang SF's ungdomsorganisation og samlingssted for unge på venstreflejen.

Bredere undersøgelser af Socialdemokratiet i denne periode er foretaget af Hans Erik Avlund Frandsen: *Socialdemokratiet, kapitalismen og arbejderklassen 1945-76* (Politiske Arbejdstekster 10, 1977) og Vagn Oluf Nielsen: *Socialdemokratiets politik i 1960'erne – teori og praksis* (Åarbhi 1977). Sidstnævnte er et forsøg på – ud fra S-SF samarbejdet – at analysere forholdet mellem Socialdemokratiets program og dets praktiske politik. Hans Erik Avlund Frandsen: *Socialdemokratiet – borgerlig eller socialistisk reformisme* (Åarbhi 1977) er en kritisk kommentar til denne artikel.

Fagbevægelsen

Den faglige arbejderbevægelse har forskningsmæssigt stået i skyggen af den politiske bevægelse. Henry Bruuns værk fra 1938 er stadig den eneste større fremstilling og den behandler kun de tidligste år, hvor den faglige og den politiske bevægelse var organiseret i en enhedsbevægelse. I partihistorierne er fagbevægelsen næsten helt udeladt og fagbevægelsens egne skrifter er af meget svingende kvalitet. Ib Koch Olsen

Fig. 4. Socialdemokratisk 1. maj-tegn agiterer for 8-timers-dagen.

(red.): Kampens gang (1973), der er LO's 75 års jubilæumsskrift, giver dog, med de naturlige begrænsninger der ligger i et festskrift, for perioden op til 1920 en læseværdig fremstilling og et jubilæumsskrift som Henry Rantzén: Skræddernes Fagforening af 1873 (1973) er et engageret og analyserende bidrag til fagbevægelsens historie. Samlingsbestræbelser i fagbevægelsen etableringsfase bliver belyst i Jens Frese: Den faglige centralorganisations bevægelse i Danmark før 1900 med særligt henblik på De samvirkende Fagforeninger 1886 og De samvirkende Fagforbund 1898 (KU 1969).

Den kvindelige fagbevægelse er for den tidlige periodes vedkommende behandlet i Karin Sandvad: Den kvindelige fagbevægelse i København 1870-1900 (Åarbhi 1971), der kronologisk følges op af Elin

Kibsgaard: En undersøgelse af de københavnske kvinders faglige organisering 1900-1914 (Ku 1975). Mere afgrænsede, men meget detaljerede undersøgelser er Birthe Broch: Kvindearbejde og kvindeorganisering. Kvinder i konfektionsindustrien 1890-1914 (1977) og Edith Marie Rosenmeier: Tjenestepigespørgsmålet i København omkring århundredeskiftet med særligt henblik på bestræbelserne for organisering af det kvindelige tyende (KU 1976). Hanne Caspersen: Oppositionen inden for Kvindeligt Arbejder Forbund 1925-38 (KU 1976) behandler også kvindepolitiske problemer i perioden som f.eks. sexualpolitik. Kooperationen, der skabtes i tæt samarbejde med fagbevægelsen, er bedst belyst i Kai Lykke: Arbejderbevægelse og arbejderkooperation i Danmark 1871-1898 (KU 1974).

Helt fra 1889 var fagbevægelsens hovedprogramkravet om 8-timers arbejdsdag, det er gennemgået hos Søren Kolstrup: 8-timers-dagen. Krav, formulering og gennemførelse i Danmark (Erhvervshist. Årb. 1972). Fagbevægelsens placering i klassekampen kommer mest umiddelbart til udtryk i arbejdskampene. Den store arbejdskamp i 1899 mellem de to nydannede hovedorganisationer - DsF og DA - der førte frem til Septemberforliget, bliver almindeligvis betragtet, som et knudepunkt i arbejderbevægelsens historie. Carsten Nielsen: De 100 dage. Beretning om borgerkrigen i Danmark, 1899 (1976) følger slagets gang i en reportageagtig form, men selve forligets konsekvenser diskuteres ikke. På det lokale plan er konflikten behandlet i Dorrit Andersen: Århus under Storlockouten (1970). En anden lokal konflikt i samme periode er analyseret i Erik Christensen: Havnearbejderstrejken i Esbjerg i 1893 (1975). Torben Peter Andersen: Staten og storkonflikten i 1925 (1976) er et forsøg på ud fra en marxistisk analyse, at sætte konflikten ind i en totalsammenhæng - der er vurderinger af Socialdemokratiet som statsbærende parti og om splittelse inden for fagbevægelsen, da Dansk Arbejdsmandsforbund melder sig ud af

DsF. Dette sidste forhold er med inddragelse af yderligere materiale udbygget hos Tom Sinding: Dansk Arbejdsmands Forbund under storkonflikten 1925. Forspil, forløb, efterspil (ÅU 1976) og for et længere tidsrum i Poul Frank Jørgensen: De samvirkende Fagforbunds kompetence-spørgsmål i mellemkrigstiden ca. 1921–39 specielt med henblik på forholdet mellem DsF og Dansk Arbejdsmandsforbund (KU 1975). John S. Madsen: Kolindsundkonflikten 1924–26 (ÅU 1976) beskæftiger sig med forsøgene på retslige indgreb over for et af arbejdernes kampmidler: blokaden. 30'ernes konflikter, der næsten altid blev bragt til afslutning ved regeringsindgreb, gennemgås i Knud Knudsen: Arbejdskampe i Danmark under verdenskrisen 1931–34 (Åarbhi 1976) og Niels Borre: Overenskomstforhandlingerne på det private arbejdsmarked 1932–40 med særligt henblik på statens lovindgreb til hindring af arbejdskonflikter (ÅU 1976). Arbejdskampe i den første efterkrigstid er dårligt undersøgt, Bjørn Meidell: DKP og storstrejkerne i 1956 (1976) er et historisk tidsbillede mere end en analyse. Om strejker i slutningen af 60'erne og 70'erne – især de såkaldte vilde strejker – foreligger en righoldig litteratur, der som oftest er blevet til i samarbejde med eller skrevet af de strejkende selv.

Fagbevægelsen under besættelsen behandlet af Tove Lund: Fagbevægelsens forhold til samarbejdspolitikken 1940–42 (Aarbhi 1972) og videre hos Asger Juul Petersen: Den socialdemokratiske fagbevægelses stilling til forhandlingspolitikken fra efteråret 1942 til den 28. august 1943 med særlig vægt på den faglige og politiske opposition på arbejdspladserne (KU 1973).

Den danske fagbevægelse er karakteriseret ved en høj grad af centralisering. Kun få forbund har stået uden for DsF/LO og større oppositionelle grupper har været en sjældenhed. I perioden omkring 1. verdenskrig opnåede den syndikalistiske bevægelse dog en vis tilslutning. Uden at udgøre en alvorlig trussel mod den etablerede fagbevægelse, skabte syndikalisterne gennem deres militante optræden debat om en

lang række af tidens problemer, og lagde et vist pres på Socialdemokratiet. Den syndikalistiske bevægelse er skildret af Curt Sørensens: Den syndikalistiske ideologi i den danske arbejdsbevægelse 1910–21 (Historie 1969), Klaus Hannibal Nielsen: Brydninger i den danske arbejderbevægelse 1908–23 med særligt henblik på den syndikalistiske bevægelses start og første år (KU 1973), Per Lauersen: Syndikalismen i Danmark ca. 1910–21 med særligt henblik på udviklingen i Århus i samme tidsrum (ÅU 1975) samt i Bang m.fl.: Fagoppositionens Sammenslutning 1910–21. De danske syndikalister (1975). Sidstnævnte giver en god kort oversigt, men det politiske sigte med bogen tilslører i nogen grad en historisk forståelse. Den faglige venstreopposition i 30'erne domineres af kommunisterne. Den er behandlet af Jørgen Bloch-Poulsen og Morten Trade Unions in the Corporate State. The revolutionære Fagopposition (Hivi 9, 1977) og Ove Bangmark: Den revolutionære fagopposition i Danmark 1931–35 (Åarbhi 1976).

Der er skrevet meget lidt om forholdet stat-fagbevægelse. En lille indsigtfuld publikation findes dog på engelsk, John Logue: Trade Unions in the Corporate State. The Effects of Corporatism on Party Competition, Contract Referenda and Internationalism in Danish Trade Unions (University og Gothenburg 1976).

Uden for de egentlige faghistorikeres række findes en række bidrag til fagbevægelsens historie. John Tue Tobiasen: Omkring analysen af arbejderklassens organisering (Politica 4, 1976) er en noget bastant »kapitallogisk« forklaring på fagbevægelsens udvikling. Ilja Wechseltmann: Klassekamp kontrol (1975) er en analyse af LO ud fra forskellige bureaukrati- og oligarkiteter. Fl. Svejstrup (red.): Social forandring i Vestjylland. En samling originalartikler til belysning af nogle vigtige arbejdsmarkedsproblemer I–II (1976) er et tværfagligt projektarbejde ved Sydjysk Universitetscenter, der er blevet til i nært samarbejde med et lokalområdes befolkning. Det samme område er undersøgelsesramme for

Vi anbefaler.

 Forlang overalt.

Stjerne Øl og Stjernens Mineralvande.

Arbejdernes Bryggeri ejes af Arbejdernes Organisations-
ner, ledes af disse og bør overalt støttes af Arbejderne.

Telefon: Central 1919

KONTOR: DR. OLGASVEJ 57.

Telefon: Central 1919

Fig. 5. Annonce for »Stjerne øl« - 1928.

Erik Christensen: Fagforeninger og lokal-samfund (1976). Begge disse lokalundersøgelser er aktuel samfundsforskning, hvor den historiske dimension ikke er udeladt. Under alle omstændigheder indeholder undersøgelseerne mange analyser, der kan inspirere en historiker.

Kulturelle og ideologiske forhold.

Arbejderbevægelsens kulturpolitiske syn er behandlet i mange forskellige sammenhænge. I antologien: Den politiske Georg Brandes red. af Hans Hertel og Svend Møller Kristensen (1973) diskuteres bl.a. Brandes forhold til arbejderbevægelsen (Socialdemokratiet) og de områder, hvor Brandes kulturradikalisme faldt sammen med henholdsvis divergerende fra det socialdemokratiske syn. Carl Erik Bay: Socialdemokratiets stilling i den ideologiske debat i mellemkrigstiden (1973) belyser gennem mangfoldige citater og tekstuddrag de ideologiske brydninger i perioden. Temaet føres i nogen grad videre i Bodil Bay Nielsen: En redegørelse for socialdemokratiets officielle kulturpolitik fra 1945–1970 med særligt henblik på en analyse af samfunds- og kultursynet (ÅU 1977).

Et sjældent behandlet problem er taget op i Birthe Skovgaard og Marianne Dahl Nielsen: Børnebegrænsning som middel i klassekampen i 1870–1920 (Litteratur og Samfund 7, 1974), og en af de få undersøgelser af idrætten som kulturfaktor findes i Ebbe Hansen: Masseidræt. Frihed, sundhed, kultur. En undersøgelse af arbejderidrætten i Danmark med særligt henblik på Dansk Arbejder Idrætsforbund i perioden 1929–1943 (ÅU 1977).

Kultursynet, som det afspejlede sig i arbejderbevægelsens forsøg på at skabe sit eget teater, er meget udførligt beskrevet af Britta Lundquist: Arbejderteater i Danmark 1898–1940 (KU 1976) og Ina Harteilius m.fl.: Arbejdernes Teater og Revolutionært Teater. eksempler på socialdemokratisk og kommunistisk bevidsthedsmanifestation i mellemkrigstiden (OU 1976).

Flemming Hemmersam: Socialdemokratiske arbejderfester (Unifol 1973) er et forsøg på at placere arbejderfesterne som et led i den kulturelle klassekamp 1923–35.

Bevidsthed og bevidsthedsdannelse er indgået som centrale begreber i den nyeste forskning. Psykologen Vilhelm Borgs bog: Industrierarbejde og arbejderbevidsthed (1971) startede en længere debat, som er opsummeret i Erik Christensen og Niels Mortensen: Arbejderbevægelse og arbejderbevidsthed. Bidrag til en afklaringsproces (1975). Medierne som bevidsthedsdannende faktor er indeholdt i: Projektarbejde om 30'erne – en antologi om krisen, kulturen og medierne (1976). Det er en række studier omkring arbejderkultur/arbejderbevægelsens kultur under en krise og om arbejderbevægelsens (SD og DKP's) forhold til medierne – presse og radio. Radioforholdene er behandlet mere dybtgående i Vibeke Broby: Arbejdernes Radioforbund 1926–1940 (ÅU 1977).

Pressen var fra de tidligste år arbejderbevægelsens vigtigste agitationsvåben. Den socialdemokratiske presse skabte sig en stærk position, hvor Socialdemokraten en overgang omkring 1. verdenskrig var Nordens største dagblad. Standardværket om dansk presse, Niels Thomsen: Dagblads-konkurrencen 1870–1970 (1972) indeholder afsnit om arbejderpressen, som imidlertid hører til værket svageste dele. Den kan derfor suppleres med Willy Markvad: Den socialdemokratiske presse fra Socialisten til Aktuelt 1–3 (1975). Willy Markvad har også skrevet om lokalpressen i: Mellem to ugeblade. Den nordjyske arbejderpresse 1887–1972 (1974).

Flere af Socialdemokratiets fremtrædende personligheder er som redaktører behandlet i pressesammenhæng. Arne Herløv Petersen: Emil Wiinblad og Socialdemokraten 1881–1911 (KU 1971) kaster lys over typografen, der gjorde Socialdemokraten til den mest udbredte avis. J. P. Sundbo, venstreorienteret redaktør og initiativtager til grundlæggelsen af Esbjerg Arbejderhøjskole er skildret i to specialer: Sv. Lindhardt: En undersøgelse af J. P. Sundbos

Pris 40 øre Nr. 8 Oktober 1935

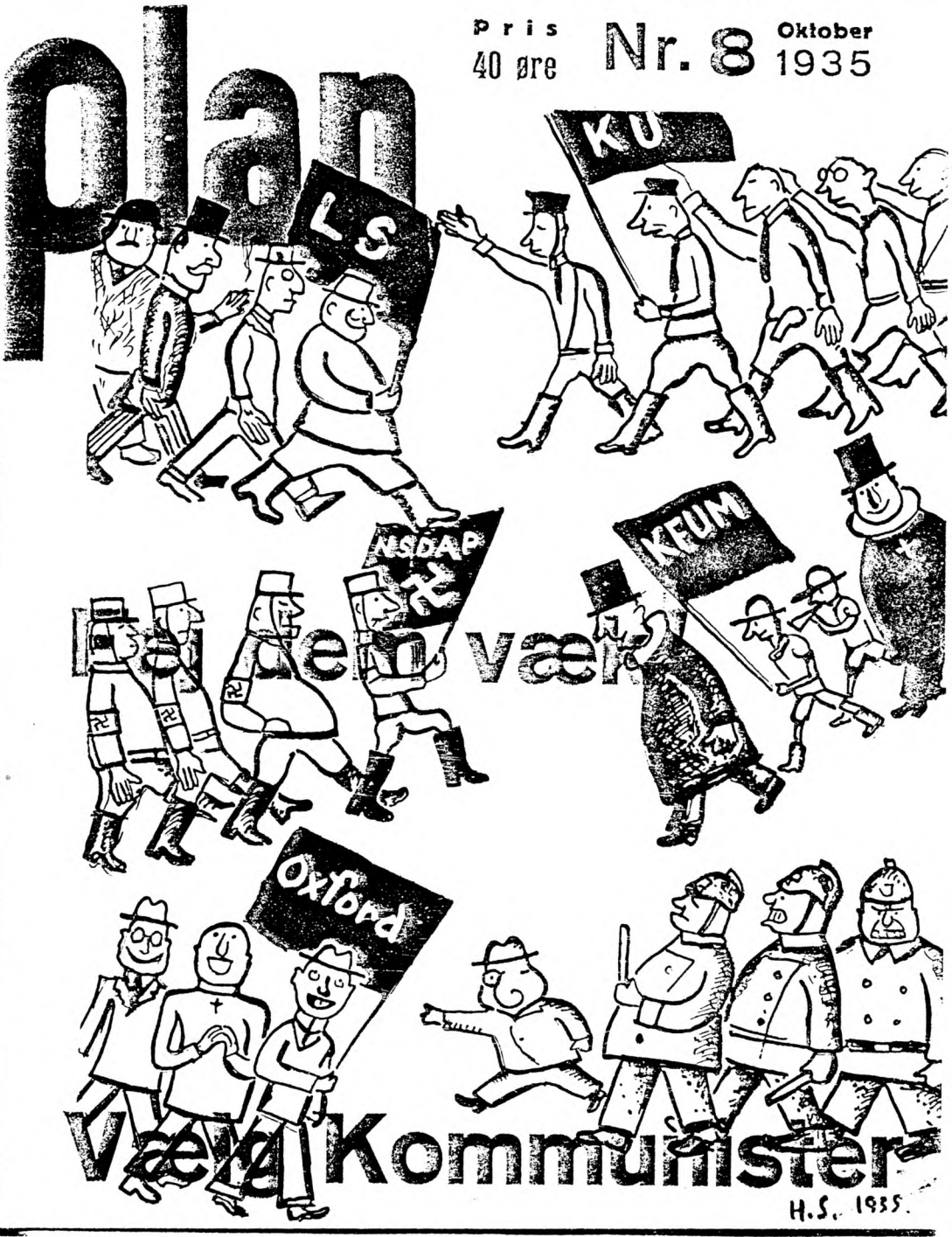

Fig. 6. Forsiden på det kommunistiske tidsskrift »Plan« forud for folketingsvalget i 1935 tegnet af Hans Scherfig.

politiske synspunkter i perioden 1880 til slutningen af 1896, samt en undersøgelse af Michael Seidelin: J. P. Sundbo og Vestjyllands Socialdemokrat 1898–1920 (KU 1976).

Sociale forhold, arbejds- og lønforhold.

Forbedring af de sociale forhold har altid været et hovedprogram i arbejderbevægelsen. To meget udførlige fremstillinger tager dette op. Torben Berg Sørensen: Socialpolitikens genese omkring 1890'erne (KU 1976) og Socialpolitikken i Danmark 1891–1977 (Djyhi 10, 1977). Forholdene i 30'erne behandles i en kort oversigt af Børge Rasmussen: Statens forandrede rolle, Socialdemokratiets politik og de forandrede betingelser for arbejderklassens kamp og reproduktion i 30'erne (Åarbhi 1976), der samtidig kan ses som et supplement til Vagn Dybdahl m.fl.: Krise i Danmark. Strukturændringer og krisepolitik i 1930'erne (1975). For besættelsestiden er Sigurd Jensen: Levevilkår i Danmark under besættelsen (1971) uomgængelig.

Særlige forhold for kvindelige arbejdere (ufaglærte) skildres og diskuteres i Kirsten Geertsen: Arbejderkvinder i Danmark 1914–24 (1977), der behandler kvindernes stilling arbejdsmæssig, økonomisk, socialt og juridisk, kvindernes selvforståelse og arbejderbevægelsens holdning til kvinderne. Der gøres også forsøg på i et teoretisk afsnit at placere kvindernes arbejde i hjemmet i en samfundsøkonomisk sammenhæng. Birthe Mikkelsen: En undersøgelse af spørgsmålet om den særlige beskyttelse af kvindelige arbejdere, specielt i forbindelse med udformningen af den anden fabrikslov i 1901 (KU 1975) kommer i en mere snæver sammenhæng ind på nogle af de samme problemer. Kvindernes stilling på arbejdsmarkedet i efterkrigstiden undersøges af Brita Foged: Kvindearbejde 1950–1971 (1975) og hos Birthe Siim og Ruth Emerek: Kvindelige arbejderes leve-

vilkår – belyst gennem kvinder i tobaksindustrien (1975).

Lønforhold er indgående behandlet i Jørgen P. Christensen: Lønudviklingen inden for håndværk og industri 1870–1914, 1–2 (1975), der må betragtes som afløser for Jørgen Pedersens værk fra 1930, da der benyttes et mere omfattende materiale og mere tidsvarende undersøgelsesmetoder.

Om boligspørgsmålet findes der, bl.a. som følge af projektet: industrialismens bygninger og boliger, en del nye undersøgelser. Brokvartererne behandles i Rich. Willerslev: Arbejdernes boligforhold på der københavnske Vesterbro omkring 1900 (Erhvervshid. Årb. 1975), og Jens Erik Frits Hansen: Københavns forstadsbebyggelse i 1850'erne (1977), koncentrerer sig især om Blågårdsgade kvarteret. Af mere oversigtsmæssig karakter er Ulla Bondebjerg: En analyse af Københavns slum ca. 1850–1900 med særligt henblik på sammenhængen mellem industrialisering/kapitalismens gennembrud og masseopførelsen af nybyggede slumlejligheder på broerne (KU 1973).

Arbejdernes selvorganisering omkring boligbyggeri ses allerede i 1860'erne med B & W-arbejdernes »Arbejdernes Byggeforening der er behandlet af Inger Marie Kromann: Arbejdernes Byggeforening 1865 – ca. 1901 – med særligt henblik på kvarteret i Øster Farimagsgade i København (KU 1976). En større villabyggeri skabt af gasværksarbejderne på Frederiksberg skildres i et bidrag af Kjeld de Fine Licht: En arbejderkoloni på Frederiksberg (1977). Endelig behandles andelsboligtanken hos Flemming Bechsgaard Holm: Arbejdernes Andels-Boligforening 1912–1940. Byggeri og social sammensætning (KU 1977).

Personalhistorie.

Carl Heinrich Petersens antologi: Danske revolutionære (se ovenfor) er primært en tekstsamling, men indeholder også fyldige biografiske oplysninger om de mest frem-

trædende revolutionære helt tilbage fra 1870'erne.

Claus Larsen har i: Louis Pio. Baggrund og udvikling 1868-1871 (Åarbhi 1977) belyst en periode i Pios liv, der hidtil har ligget hen i det dunkle. En egentlig Pio-biografi mangler stadig, men den skulle være på vej. En anden af de tidlige ledere Harald Brix er behandlet af Jens Engberg (se ovenfor). Mangelægprædikanter blev i arbejderbevægelsens start tiltrukket af socialismen. Emil Larsen har skrevet om lægprædikanten Niels Johansens omtumlede tilværelse (Kirkehist. Saml. 1973) og Arne Pedersen om Fr. Hertz - lægprædikant og socialist (Kirkehist. Saml. 1971). En af de få kvinder i den revolutionære bevægelse er biograferet af Morten Thing: Marie Nielsen - en politisk biografi (Åarbhi 1975) og Jens Topholm: Emil Marott (1856-1940) socialdemokrat med sociale og nationale særstandpunkter (ÅU 1976) fortæller om den kendte redaktør, der på grund af sin stilning til Sønderjyllandsspørgsmålet måtte

forlade Socialdemokratiet efter 37 år som redaktør og 17 år som folketingsmand.

Selvom der nu gøres en del for at indsamle arbejdererindringer er kun få ting publiceret. Fra den store pensionistindsamling i København er udgivet et lille udpluk i bogen: Københavnerne fortæller. Erindringer fra det gamle København, red. af Poul Strømstad (1972), hvoraf en del er arbejdererindringer. Fra besættelsestiden er Poul Christensen: Af en illegals erindringer (1976) et enkeltstående eksempel. Spændende erindringer, der har opnået stor popularitet er Mads Fuglsangs to bøger: Bondedreng på valsen (1975) og Fra Argentina til Storstrømsbroen (1976).

Erindringsbøger fra politikere og fagforeningsfolk forekommer hyppigere. I de forløbne år er kommet erindringer af Kaj Moltke, Aksel Larsen, Carl Madsen, J. O. Krag, Frode Jakobsen samt af den tidligere syndikalist Johannes Sperling og arbejdsmændenes tidligere formand, Alfred Petersen.